

организовывать, начиная с 500 тыс. DM. Таким образом, понятно, что организация таких инвестиционных проектов под силу местным органам только крупных регионов.

Выгоды от применения такого механизма привлечения инвестиционных ресурсов:

1) относительная дешевизна привлекаемых финансовых ресурсов по сравнению с обычными коммерческими банковскими кредитами и как следствие – более быстрая окупаемость инвестиций; 2) возможность привлечения ресурсов с внутреннего рынка финансовых ресурсов, в настоящее время почти не задействованного; 3) в случае возврата кредита заемщиком выпускаемой им продукцией – фактическая реализация механизма госзаказа, которого так не хватает нашим производителям и к которому они так стремятся и который снижает рисковость хозяйственной деятельности; 4) привлечение передовых технологий и как следствие – повышение конкурентоспособности продукции, повышение производительности труда и др. и, таким образом, повышение экономической устойчивости предприятий, увеличение поступлений в бюджеты всех уровней; рост оплаты труда работников, размеров дивидендов акционеров; улучшение экологической ситуации регионов и проч. Основной же итог – развитие и укрепление национальной экономики, повышение ее конкурентоспособности на мировых рынках.

SUMMARY

This article shows the internal market of investing resources is important for the national economy, proves the necessity and the urgency of improving operations at this market. And it's shown that municipal bonds can play the greatest role in this process. Besides in the article you can find the information about different methods of promotion bonds' attraction and their flexibility. The mechanism and methods of efficiency rise (from the national economy's point of view), using mobilized investing resources for the purpose of improving economic situation in different regions and in the whole country are also proposed in it.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Шевчук В.Я., Рогожин П.С. Основи інвестиційної діяльності. - К.: Генеза, 1997. - 384 с.
2. Гольдберг М.А. Акционерные товарищества. Фондовая биржа. Операции с ценными бумагами. - К.: Ділова Україна, 1992. - 95 с.
3. Инвестиционно – финансовый портфель / Под ред. Рубина Ю.Б., Солдаткина В.И. – М.: СОМИТЕК, 1993. – 752 с.

Поступила в редколлегию 18 февраля 1999 г.

УДК 338.1.109

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ЯКІСНИМ ПРОДОВОЛЬСТВОМ

О.М.Царенко, доц.

(Сумський державний аграрний університет)

Соціально-економічне становище в Україні сьогодні характеризується не тільки розшаруванням населення за рівнем життя, але і визначеною тенденцією його зменшення. Аналіз діагностики переваги смертності над народжуваністю дає підстави стверджувати, що не тільки економічне становище населення є причиною цього явища (рис.1).

З рис.1 видно, що негативні тенденції виявилися за часів досить сталого соціально-економічного становища в Україні в період її входження в СРСР. Тому за нашою гіпотезою одним із найважливіших чинників є зростаюче забруднення довкілля, особливо в містах та приміських територіях. До цього слід додати також зростання хімізації сільського господарства і негативний вплив її на здоров'я людей. Про це свідчать дані таблиці 1.

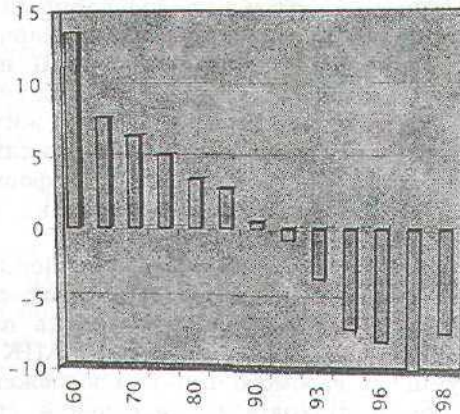

Рисунок 1 - Природний приріст (на 1000 чоловік)

Ми вважаємо, що саме вищезазначені чинники дають надію на покращання ситуації, тому, що, з нашої точки зору, вони більш керовані за допомогою економічних механізмів, ніж загальне соціально-економічне становище, що обґрунтовується в наших дослідженнях.

вони більш керовані за допомогою економічних механізмів, ніж загальне соціально-економічне становище, що обґрунтовується в наших дослідженнях.

Таблиця 1 - Виробництво мінеральних добрив та демографічні дані по Україні [1]

Рік	Виробництво мінеральних добрив		Природний приріст (на 1000 чоловік)
	Всього, тис.т	На душу населення, кг	
1960	835	19,4	13,6
1965	1582	34,8	7,7
1970	2499	53,1	6,4
1975	3859	78,6	5,1
1980	4086	81,6	3,4
1985	5074	99,9	2,9

Серед багатьох відомих соціально-екологічних проблем найменш вивченою є проблема забезпечення населення України екологічно чистими продуктами харчування. В той же час її розв'язання дозволить вирішити багато соціально-економічних питань, інтегрованих поняттям "якість життя", з одного боку, а з іншого боку, зменшити економічні втрати, пов'язані з негативним впливом забруднення їжі на здоров'я людей, що тягнуть за собою втрати трудового потенціалу та збільшують витрати в соціальній сфері. Тільки розрахункові втрати від підвищеної захворюваності, інвалідності, смертності у зв'язку із споживанням забруднених продуктів, за нашою оцінкою, досягають в середньому в Україні 6 млрд. доларів за рік без урахування наслідків Чорнобильської катастрофи. Значна частина цих втрат припадає на міське населення.

У цьому зв'язку необхідно відзначити, що значний розвиток індивідуального садівництва та городництва в межах міст і приміської зони, а також уздовж доріг на забруднених землях і біля підприємств, що роблять викиди, збільшує збитки здоров'ю людей від споживання забруднених продуктів харчування. З іншого боку, інтенсифікація сільськогосподарського виробництва навколо міст призводить до деградації навколишнього природного середовища, знижуючи не тільки рекреаційні можливості населення, але й оздоровче значення зелених зон

для мегаполісів. Прикладом може бути безконтрольний випас індивідуальної худоби в лісопарковій зоні міст. Застарілі технології виробництва і збуту продуктів харчування приводять не лише до забруднення продукції, але й до її псування. Крім негативної дії на здоров'я, іншою причиною такої ситуації є подорожчання виробництва, що також негативно впливає на якість життя населення України.

Рішення зазначених проблем можливе лише шляхом удосконалення економічного інструментарію та формування адекватної регіональної системи економічного стимулювання агропромислового виробництва з урахуванням екологічних витрат.

Одним з найважливіших і найскладніших стратегічних завдань у цьому плані стає переведення агропромислового комплексу країни, особливо в приміських районах, на шлях екологічно безпечного розвитку. Головним завданням екологізації АПК є виробництво екологічно чистої продукції як вагомого чинника збереження трудового потенціалу нації.

В основі підходів до визначення ступеня антропогенного впливу на природне середовище АПК, за економічною оцінкою збитку, що їй завдається, лежить припущення про можливість вартісного вираження зазначених витрат. При цьому стикаються з двома проблемами.

Перша пов'язана з визначенням переліку складових збитків, друга - з їхньою економічною інтерпретацією. І та і інша проблеми в повному обсязі практично не вирішуються. В АПК це пов'язано, насамперед, з тим, що вся сукупність чинників, що впливають на виробництво сільськогосподарської продукції, на цей час навіть не згадується в науковій літературі. Еколого-економічні витрати в агропромисловому комплексі враховують тільки вузьке коло явищ, пов'язаних із впливом на навколишнє середовище. При цьому потрібно мати на увазі, що навіть визначення прямих витрат на виробництво сільськогосподарської продукції є досить складною проблемою. Наприклад, за якою ціною включати в собівартість рослинної продукції використані органічні добрива або власне насіння.

Тим більше важко визначити повні витрати на виробництво продуктів харчування, особливо в частині супутніх "зовнішніх" витрат або витрат "переливу" частини собівартості в соціально-економічну сферу та навколишнє середовище (тобто виявити збиток від сільськогосподарського виробництва). По-перше, цей "перелив" не санкціонований, і тому його реєстрація утруднена, і по-друге, відсутні достатні методики визначення збитку від сільськогосподарських забруднювачів [2].

В агропромисловому комплексі виділяють три сфери:

1) галузі, що виготовляють засоби виробництва для сільського господарства - тракторне і сільськогосподарське машинобудування, машинобудування для тваринництва і кормовиробництва, виробництво меліоративної техніки, виробництво мінеральних добрив та інших хімікатів, комбікормова і мікробіологічна промисловість, сільське виробниче будівництво, обслуговуючі сільське господарство галузі інфраструктури;

2) сільське господарство (землеробство і тваринництво);

3) галузі, що переробляють сільськогосподарську сировину (харчова, легка промисловість з первинної переробки льону, шерсті і т.д., а також галузі, що забезпечують заготівлю, зберігання, транспортування і реалізацію продукції агропромислового комплексу.

Витрати на виробництво продукції, виготовленої безпосередньо в галузях АПК, складають внутрішні або "інтернальні" витрати. До цих витрат можна віднести і витрати в державному секторі в інтересах сільського господарства. Необхідність здійснення витрат держсектора мотивується тим, що в ньому зосереджена наука, зрошення і меліорація, насінництво, племінне скотарство і т.д., що забезпечують стійкість і розвиток сільськогосподарського виробництва. До таких витрат можна

віднести і частину фінансової підтримки АПК. Збиток, що утвориться у зв'язку із сільськогосподарським виробництвом, доцільно віднести до зовнішніх або "екстернальних" витрат. Немає остаточного рішення, до якого роду витрат віднести втрати від підвищеної захворюваності працівників сільського господарства, що застосовують хімічні засоби захисту рослин у самому сільському господарстві. Ми відносимо їх до зовнішніх витрат. До зовнішніх витрат, що виникають за межами функціонування АПК, варто віднести економічний збиток від забруднення (погіршення якості) продуктів харчування, що не враховується зараз у теорії.

З іншого боку, частина головних витрат безпосередньо в галузях АПК явно підлягає "екстерналізації", наприклад, збитки при виробництві і транспортуванні мінеральних добрив, паливно-мастильних матеріалів, електроенергії і т.п. До зовнішніх витрат або збитків можна віднести і "надлишкову" частину фінансової підтримки сільського господарства і витрат у державному секторі, що перевищують необхідний рівень. Для визначення цього рівня можна використовувати нормативи, визначені на основі середніх витрат для країн Східної Європи. Іншу частину пільг, дотацій, субсидій, на наш погляд, варто віднести до інтернальних витрат. Визначення цього розміру становить досить складну проблему, причому не стільки економічну, скільки політичну, пов'язану з наявністю невиправданого регламентування економічних відносин у сільському господарстві разом з парадоксальною ситуацією безконтрольності витрачання державних коштів.

Слід зазначити, що особлива трудність у методичному плані - визначення збитку, завданого здоров'ю людини споживанням забруднених продуктів харчування. Ми вважаємо за можливе використання для цих цілей як базових методичних підходів до розрахунку збитку від забруднення навколишнього середовища промисловістю, які розроблялися протягом багатьох років і виявилися основою багатьох методичних документів і законодавчих актів у галузі охорони навколишнього середовища.

Безумовно, ці методичні підходи вимагають своєї адаптації до економічних реалій, що змінилися, обліку специфіки сільськогосподарського виробництва і т.д.

Для визначення повних витрат на виробництво продукції і прийняття на цій основі адекватних рішень потрібна система економічних інструментів, яка враховує множинну описаних вище чинників та впливає на ефективність і екологічну безпеку агропромислового комплексу. Найважливішим елементом у цій системі є методика визначення розміру збитку, завданого споживанням забруднених продуктів харчування, як вирішального доводу для відмови від застосування більшості хімічних засобів у сільському господарстві. Існуючі технології не дозволяють розраховувати на швидкі рішення проблем забруднення середовища іншими засобами.

При неможливості знизити рівень забруднення продуктів, як правило, санітарні служби просто підвищують рівень ГДК, тобто граничні розміри утримання забруднювачів у продуктах харчування і навколишньому середовищі визначаються просто за економічними критеріями. Так було з нітратами і важкими металами. У 1988 році нормативи утримання нітратів (а трохи раніше - важких металів) у рослинних продуктах були переглянуті у бік збільшення. При цьому нормативи утримання важких металів, ртуті, кадмію, свинцю, миш'яку в СРСР стали вищі в 4 рази, ніж норми ВОЗ.

Для стимулювання сільськогосподарських товаровиробників при виробництві екологічно чистої продукції нами пропонується економічний механізм, що складається з трьох основних блоків: блоку економічних важелів і стимулів, що дозволяють підняти зацікавленість у виробництві екологічно чистої продукції; блоку економічних санкцій, застосовуваних

до забруднювачів навколишнього середовища; блоку організаційно-правових заходів, що забезпечують ефективність застосування окремих елементів економічного механізму.

Запропонований економічний механізм повинен забезпечувати пріоритетність інтересів споживача, а не одержання товаровиробником прибутку будь-якими способами. Для агропромислового товаровиробника головним орієнтиром повинен стати інтерес окремого споживача і товариства в цілому в збільшенні екологічно чистих продуктів харчування.

На сьогоднішній день існує досить багато наукових розробок, що дозволяють враховувати кількісні залежності між рівнем здоров'я населення і забрудненням навколишнього середовища, у тому числі і для визначення завданого економічного збитку при порушенні санітарно-гігієнічних норм.

Однак гігієнічні нормативи не можуть бути покладені в основу оцінки наслідків забруднення навколишнього середовища з ряду причин. Основною з них є та, що граничні навантаження на природні процеси і людину відомі сьогодні для дуже багатьох процесів, але ці значення належать майже винятково до ізолюваних процесів. У реальному житті різні навантаження, як правило, накладаються один на одного, і тоді може відбутися зниження граничного рівня або його підвищення. У той же час немає жодного всеосяжного системного дослідження, що дозволяє виявити конкретні джерела забруднення та віднести негативний вплив на довкілля на конкретного забруднювача.

Крім того, великою трудностю є роз'єднання органів, що контролюють середовище, і суперечливість їх методичних підходів в аналізі якості навколишнього середовища. У схемі керування виробництвом екологічно чистої продукції потрібні законодавчо підкріплені заходи щодо координації всієї контролюючої природоохоронної діяльності під егідою обласної адміністрації. Зокрема, орієнтація агрохімічної, санітарної, водної та природоохоронної інспекцій на аналіз ступеня порушення середовища для їх досліджень економічної й управлінської інтерпретації [3]. Звичайно вважається, що екологічно чисті продукти повинні бути істотно дорожчі. Але при цьому не враховуються перспективні технології. Наприклад, застосування біометодів захисту рослин від шкідників веде до зниження собівартості продукції і приросту врожаю (таблиця 2), без врахування відвернутих збитків від забруднення навколишнього середовища отрутохімікатами та залишками добрив.

Таблиця 2 - Ефект від застосування біологічних засобів захисту

	Прибавка врожаю, ц/га	Ціна на світовому ринку, дол/т	Площа в 1997 р., тис. га	Собівартість прибавки врожаю, млн. дол./р
Пшениця	2,0	90	5100	91,8
Цукровий бурак	25,0	200 (цукор)	1005	80,4
Капуста	32,0	230 (овочі)	110	38,0
Огірки	3,5			
			6215	210,2

З іншого боку, в багатьох країнах існують платежі, що обмежують споживання забруднюючої сировини і матеріалів (нафта з високим вмістом сірки), що робить брудну продукцію неконкурентноздатною. На ціну екологічно чистої продукції можна також позитивно вплинути більш конкретним кореспондуванням економічної відповідальності за якість шляхом відповідного перерозподілу дотацій і диференціюванням податків і платежів за розміщенням відходів у навколишньому природному середовищі.

Загально визнано, що 50-70 відсотків рівня здоров'я людей залежить від соціально-економічних чинників, 10-30 відсотків - від якості довкілля і тільки 10-20 - від медичного обслуговування, які тільки і зважалися керуваними. Але якість продуктів харчування в цій класифікації відносимо до групи соціально-економічних чинників. Наші дослідження дають підстави стверджувати, що наведена класифікація застаріла, і до екологічних чинників можна віднести також ще 10-20 % рівня здоров'я людей, залежних від якості продуктів харчування, якою ми спроможні керувати. Співвідношення збитків здоров'ю від забруднення довкілля наведено в табл.3.

Таблиця 3 - Співвідношення збитків здоров'ю від забруднення довкілля

Збиток від зниження рівня здоров'я	
Збиток від забруднення атмосфери	4,5 млрд. дол.
Збиток від забруднення води	0,9 млрд. дол.
Збиток від забруднення ґрунтів	0,5 млрд. дол.
Збиток від АПК *	6,8 млрд. дол.
В цілому	12,7 млрд. дол.
* У збитках від АПК частка збитків від вживання забруднених продуктів харчування - 5,9 млрд.дол.	

Вирішення даної проблеми вимагає багато зусиль екологів, агрономів, ветеринарів, економістів, але вирішальною умовою є удосконалення законодавства як форми, що забезпечує існування конкретних економічних відношень. У цій галузі лише намічені контури правового забезпечення екологічної якості продукції АПК. Іншим виявом удосконалення законодавства є його вплив на ідеологію виробників продукції і населення в цілому. Формування моральної відповідальності всіх членів товариства за дотримання екологічних норм прямо залежить від правового фундаменту екологічних відношень.

Відповідно до цієї концепції політика, спрямована на попередження шкідливого впливу забруднювачів на здоров'я людини через продукти харчування і підвищення конкурентноздатності цих продуктів, повинна бути чітко погоджена з іншими задачами сільського господарства області і відповідати тим політичним, адміністративним структурам, у рамках яких будуть вживатися конкретні заходи. Для розв'язання зазначеної задачі необхідно підсилити державний контроль за виробництвом агропромислової продукції. Одним із головних методів керування якістю продукції є система прогнозування її виробництва, збуту і споживання на всіх рівнях керування, трансформована з обліком економічних і політичних реалій.

SUMMARY

The condition of social and economic environment of Ukraine, the methods of its investigation and its impact on the population's health are considered in the article. It is stressed that the formation of moral responsibility of all members of society in meeting ecologic norms is in direct dependence on legal basis of ecologic relations.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Паламарчук И.К. Прогрессивная концепция экологически безопасного землепользования// Материалы Респ. конф. «Проблеми землепользования на современном этапе перестройки». - Вып.3. - К.: Наук. Думка, 1989. - С.9-13.
2. Царенко О. М. Розробка економічного інструментарію стимулювання виробництва екологічно чистої продукції: Автореф. дис...канд. екон. наук: 08.08.03. / СумДУ. - Суми, 1997.- 26 с.
3. Царенко А. М. Экономические проблемы производства экологически чистой агропромышленной продукции (теория и практика). - Киев: Аграрна наука, 1998.-256 с.

Надійшла до редколегії 25 березня 1999 р.